

УНГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА В БЪЛГАРСКИТЕ СПИСАНИЯ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО (1878–1910)

Ли́ла Мончева

(Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
България, 9712 Шумен, ул. „Университетска“ 115)

Освобождението на България от турско робство през 1878 година става начало не само на държавно, но и на разгърнато културно строителство. За разлика обаче от държавната, културната традиция в България никога не е прекъсвала и в епохата на отсъстващата държавност, както е известно по думите на академик Лихачов, тя става „държава на духа“. Българското Възраждане, освен с национално-патриотичния си патос, е значимо и с това, че извежда културата от средновековното ѝ самоограничение и я ориентира към образците на европейския културен модел. В тази ориентация голяма роля изиграва предосвободенската журналистика. Изданията на българските революционери и имигранти П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев и др., излизали в печатниците на съседните на България държави, изпълняват не само идеологически задачи на националната революция, но и поставят основите на съвременната българска журналистика, формирайки първоначалния ѝ практически опит. Последното обстоятелство се оказва много важно и считам, че то обяснява журналистическия бум, настъпил още в първите години след Освободителната война. И в столицата, и в провинциалните градове – там, където се формира кръг от научна и творческа интелигенция, започват да излизат списания. Отначало те трудно изнамират собствения си профил, но към края на века вече започва диференциацията в характера на списанията. Ранната следосвободенска журналистика продължава да следва схемите на възрожденския печат, както и европейските журналистически модели, предимно руски, френски и английски, но много скоро започва да създава собствени профили с принадлежащите им структурни схеми. Така в края на XIX – началото на XX век в България се появяват обществено-политически, икономически, научни, литературни и литературно-критични, изкуствоведски, военни, за домакинята, земеделски, училищни, сатирични, окултистки и т. н. списания.

Онова, което обединява българските списания след Освобождението е това, че те, независимо от характера си, в по-голяма или по-малка степен включват културна информация. Водена от професионалното си любопитство на литературовед, аз проследих списанията, съдържащи културна информация с доминиращо литературно съдържание. В качеството на справоч-

ник ползувах тритомното издание на БАН,¹ което дава достатъчно ясна представа за рецепцията на чуждите литератури в първите десетилетия след Освобождението. Оказва се, че през първите 30 години след Освобождението в 210 списания са поместени около 30 публикации и материали, свързани с унгарската литература и култура. Това означава, че всяко седмо или осмо списание помества на страниците си съчинения на унгарски автори или материали, свързани с тях. При доминиращото присъствие на руската, френската и английската литератури, а в началото на ХХ век и на немската литература, присъствието на унгарската тема в българската периодика, макар и в не многочислени образци е постоянно. Това особено важи за публикациите, свързани с името и делото на Шандор Петьофи. Почти половината от публикациите на унгарски материали е свързана с личността на Петьофи и неговите произведения.

Унгарският поет-революционер се оказва особено близък на българския читател, който преживява еуфорията от освобождението от многовековно робство и все още не е забравил трагедията на разгрома по време на Априлското въстание. Твърде често на страниците на българските списания се прокарва паралела между Ш. Петьофи и Хр. Ботев. Тази характерна рецепция на Петьофи, поставяща ударението върху революционно-патриотичния патос на поезията му, е особено типична за българските списания излизащи през първото десетилетие след Освобождението. С промените в културно-историческата ситуация и развитието на литературния вкус се променя и селективната политика на журналните редактори и българските преводачи към богатото и разнообразно наследство на Шандор Петьофи. В края на ХІХ век селекцията на произведенията на Петьофи се пренася от *Националния марш* и други негови стихотворения от революционния му период към по-интимно и лирично звучащите му стихове. Например в списанието *Из чуждата книжнина*, излизащо само една година – 1898, главният редактор на списанието Иван Андрейчин още в първите две книжки помества обширен цикъл стихотворения на унгарски поети, сред които централно място заемат стиховете на Шандор Петьофи. Така в първа книжка е поместена неговата *Песен*, а във втората – *Бойното поле*, *Към Юлия*, *Светлина*. Стихотворенията на Петьофи в първа книжка на сп. *Из чуждата книжнина* са съпроводени от *Жалба* на Йозеф Йотвъош и *Песен* на Карой Шукей. Във втората книжка стиховете на Петьофи са поместени редом с прекрасната лирична творба на Лайош Барток *Аз съм с тебе, когато изгряват звездите в нощния час...* Предпочитанието на лирични миниатюри с философско-рефлексивно, любовно-интимно или социално-интимно звучене са особено показателни за развитието на българската литература от края на ХІХ век. Унгар-

¹ Периодика и литература 1985–1994.

ският цикъл стихотворения на страниците на сп. *Из чуждата книжнина* потвърждава това. Преводачката Мария Жекова сполучливо е подбрала и превела унгарските стихотворения. Самият редактор Иван Андрейчин се занимавал с преводи на Шандор Петьофи.²

Андрейчин не е единственият сред видните български дейци, които обръщат внимание на унгарската литература и изпробват перата си над нейни преводи. Известните писатели Антон Страшимиров, Пенчо Славейков също превеждат стихотворения на Шандор Петьофи. А. Страшимиров е вероятният преводач на *Откраднатият жребец* на Петьофи, стихотворение, което писателят помества в списание *Праг* – списанието, което той заедно с колегите си учители във Видинската мъжка гимназия издават през 1898 година. Пенчо Славейков под псевдонима П. Айдонис помества свой превод на *Песента на кучетата* в пети и шести броеве на месечното приложение на в-к *Прогрес* (Пазарджик, 1893 г.). Сатиричното стихотворение на Ш. Петьофи вероятно е допаднало на българския поет с обществено критичния си патос и с това, че напълно отговаря на опозиционния дух на изданието, в което сътрудничи П. Славейков.³

Поезията на Петьофи заема централно място сред преводите на чужда литература в най-разнообразни по характер списания. Например: в литературно-естетическото издание на д-р Кръстев сп. *Мисъл*, в социалистическите списания на Димитър Благоев *Ново време* и на Евтим Дабеv *Труд*, в *Летописите* на Константин Величков, в сатиричните списания *Българан*, *Барaban* и др. Преводачите, част от които е неизвестна, са превеждали от подстрочници и най-често през немски език. Това обяснява случаите на езикова, стилна и прозодична грубоватост.

През първото десетилетие на нашия век се променя рецепцията на творчеството на Шандор Петьофи. То се подлага на особено отношение от страна на българската журналистика. За разлика от предходния период поезията на Петьофи е обект на едно далеч по-фриволно отношение. Появяват се случаи на побългаряване и пародиране стиховете на унгарския поет. В провинциалното списание *Развитие*, излизащо в Разград през годините 1902–1903, един от сътрудниците Иван Димитров побългарява *Националния марш*.⁴ Това може да се обясни само като твърде закъснял рефлекс на национално възрожденската проблематика. По-интересни са пародиите на стихотворения на Ш. Петьофи. По характерен начин те експлицират новото осмисляне и новата адаптация на творчеството на големия унгарски поет в условията на културно-историческата ситуация от началото на ХХ век. В сатиричните списа-

² Драганова 1993, 363–364.

³ Ватова 1993, 60.

⁴ Добрева 1994, 103.

ния *Българан* (1903–1909) и *Барабан* (1909–1921) са отпечатани две пародии на стихотворението на Петьофи *Лудият*. В *Българан* пародията е дело на Александър Кипров и е насочена против княз Фердинанд Кобурготски, който желае „цял народ да пукне“.⁵ Втората пародия, поместена в *Барабан*, е написана от пародиста Вейко Ветин (псевдонима неустановен). Тя осмива политическите дейци и обществените нрави в България.⁶ Пародиите ни най-малко не засягат идейно-художествената страна на стихотворенията на Петьофи. Те само използват художествената рамка на унгарския оригинал, за да я изпълнят със силно обществено изобличително съдържание.

В българския периодичен печат след Освобождението са публикувани не само съчиненията на знаменития унгарски поет, но са поместени оценки и отзиви за неговото творчество. В сп. *Мисъл* той е поставен наред с А. Мицкевич, Змай Йованович, А. С. Пушкин, Й. Гьоте. Антон Страшимиров под псевдонима Кънчо Кънчев в бр. 1 на видинското списание *Праг* публикува статия, в която много високо оценява творчеството на Шандор Петьофи. Авторът на статията споделя с читателите своите спомени от Швейцария, където за пръв път в разговор с приятели-маджари научава за великия поет. Антон Страшимиров сравнява Петьофи с Христо Ботев и запознава читателите с живота и творчеството на унгарския поет. За това, че А. Страшимиров дълбоко се интересува от Петьофи свидетелствува фактът, че в оценката си за него той се позовава на мнението на съвременния му унгарски критик Франц Толди.⁷ Тази статия е и първата подробна публикация за Шандор Петьофи в България.⁸

На другите големи унгарски писатели на XIX век Мор Йокаи и Калман Миксат не е отделено толкова внимание, колкото е отделено на Петьофи в българските списания. Но все пак са поместени някои преводи на техни съчинения. В списанията *Записки за мисълта и живота* (1892–1893) и *Българка* (1896–1904) излизат преводи на 3 разказа на Йокаи, сред които е разказът *Балът на разбойниците*.

В собственото си списание *Зора* твърде рано, още през 1885 година Иван Вазов рецензира превода на Т. Нешов на съчинението на М. Йокаи. *Картини от живота: приказки*.⁹ Патриархът на българската литература е недоволен от това, че големият унгарски прозаик е преведен не особено удачно. *Ние бихме желали да видим преведено някое от по-важните му съчинения. Бихме препоръчали особено за това неговите патриотически романи – пише*

⁵ Сугарев 1994, 588.

⁶ Обретенова 1994, 616.

⁷ Стаматов 1993, 396.

⁸ Найденова 1981, 125–131.

⁹ Арнаудова 1985, 31.

Иван Вазов в бр. 2 на сп. *Зора*. Рецензията на Иван Вазов издава неговия респект към творчеството на Йокаи. Трайният интерес на Вазов към унгарската проза от втората половина на XIX век е регистриран и от публикацията на разказ на Калман Миксат в другото Вазово списание – *Денница* (1890–1891). Това се оказва единствената поява на Миксат на страниците на българския следсвобожденски печат. Учудващо е как този продуктивен и интересен автор остава почти незабелязан. Обаче единствената му поява на страниците на Вазовската *Денница* има знаково значение за самия редактор на списанието. Критическият реалист Миксат се появява в списанието на Вазов, когато самият Вазов се превръща в критически реалист.

Шуменското списание *Искра* (1889–1890) в рубриката *Из чуждестранния живот и печат* прави кратък преглед на унгарската литература. *Извор*, списание, печатащо се в гр. Русе, публикува в бр. 4, 1885 г. унгарската легенда за цар Милиас и неговия пастир.

Името на драматурга Ференц Молнар е споменато в рецензията на Иван Андрейчин в списание *Дело* (бр. 2, 1910). Авторът на рецензията оценява театралния сезон на Националния театър и дава положителна оценка на постановката на пиесата на Ференц Молнар *Дяволът*.

На страниците на българските списания след Освобождението се срещат имена на прочути унгарски учени, изследователи, пътешественици. В *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* редакторът проф Шишманов в статията си по случай десетгодишнината на списанието (бр. 16–17, 1900), изказвайки признателност към чуждестранните учени, активно сътрудничили на списанието, посочва името и на Дюла Паулер. Списанието *Ден* (Шумен, 1891–1896) в две последователни книжки публикува съчинения на пътешественика и писателя Макс Нордау. Известният на българското общество Феликс Каниц става и субект, и обект на българската журналистика. Редица списания като *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, *Българска илюстрация*, *Наука* публикуват неговите пътеписи, свързани с България и Балканите. Самият Каниц изпраща свои съчинения и илюстрации през 1880 година, за да насърчи дебютната книжка на сп. *Българска илюстрация*. През 1904 г. в кн. 4 на сп. *Летопис на Българското книжовно дружество в София* е поместена статия-некролог на Феликс Каниц. В него са отбелязани големите му заслуги за България и българската култура.

В заключение бих искала да отбележа, че рецепцията на унгарската литература в края на XIX – началото на XX век се извършва динамично. Премавайки през българската менталност, унгарската традиция влиза в органиката на нашата култура, ставайки неин конструктивен елемент.

ЛИТЕРАТУРА

- Арнаудова 1985 – Арнаудова, Р. Зора // *Периодика и литература. т. 1.* София: БАН.
- Ватова 1993 – Ватова, П. Месечна притурка на в. „Прогрес“ // *Периодика и литература. т. 2.* София: БАН.
- Добрева 1994 – Добрева, М. Развитие // *Периодика и литература. т. 3.* София: БАН.
- Драганова 1993 – Драганова, В. Из чуждата книжнина // *Периодика и литература. т. 2.* София: БАН.
- Найденова 1981 – Найденова, Й. За първите преводи на Шандор Петьофи на български език // *Литературна мисъл* 25, № 3.
- Обретенова 1994 – Обретенова, Ю. Барабан // *Периодика и литература. т. 3.* София: БАН.
- Периодика и литература 1985–1994 – *Периодика и литература. т. 1.* 1985; *т. 2.* 1993; *т. 3.* 1994. София: БАН.
- Стаматов 1993 – Стаматов, Л. Праг // *Периодика и литература. т. 2.* София: БАН.
- Сугарев 1994 – Сугарев, Е. Българян // *Периодика и литература. т. 3.* София: БАН.